

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 19 april 2011

Mål nr

B 53-11

KLAGANDE OCH MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

KLAGANDE OCH MOTPARTER

1. JF

Ombud och offentlig försvarare: Advokat JJ

2. JG

Ombud och offentlig försvarare: Advokat TN

SAKEN

Grov misshandel

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2010-12-10 i mål B 4182-10

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

För försvaret av JF i Högsta domstolen tillerkänns JJ ersättning av allmänna medel med 61 434 kr, varav 43 725 kr för arbete, 12 037 kr för tidspillan och 5 672 kr för utlägg. Denna kostnad ska stanna på staten. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 12 286 kr.

För försvaret av JG i Högsta domstolen tillerkänns TN ersättning av allmänna medel med, rätt räknat, 61 549 kr, varav 42 267 kr för arbete, 12 037 kr för tidspillan och 7 245 kr för utlägg. Denna kostnad ska stanna på staten. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 12 310 kr.

För biträde åt RL i Högsta domstolen tillerkänns B-ES ersättning av allmänna medel med 7 336 kr, varav 5 101 kr för arbete, 2 006 kr för tidspillan och 229 kr för utlägg. Denna kostnad ska stanna på staten. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 1 467 kr.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Riksåklagaren har yrkat att Högsta domstolen dömer JF och JG till fängelse i fyra år.

JF och JG har yrkat strafflindring.

Parterna har bestritt varandras ändringsyrkanden.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. JF och JG har enligt åtalet tillsammans och i samförstånd misshandlat RL. Åklagaren har gjort gällande följande. JF och JG har slagit eller sparkat omkull RL och därefter, när han låg på marken, tilldelat honom ett stort antal kraftiga sparkar mot kropp och huvud. Efter att ha lämnat platsen under en kort stund har de återkommit och fortsatt att sparka mot RLs kropp och huvud. Under misshandeln har de bl.a. sagt ”du ska dö din jävel” och ”lever du din jävel” eller liknande. Av slagen och sparkarna har RL tillfogats hjärnskakning och medvetslöshet, ett flertal brott på ansiktets skelett och ett flertal revbensbrott med luft- och blodansamling i vänstra lungsäcken. Skadorna på bröstkorgen har varit livshotande. JF och JG har vid gärningen visat synnerlig hänsynslöshet.

2. Tingsrätten fann att åtalet var styrkt, att misshandeln var att bedöma som synnerligen grov och att straffvärdet motsvarade fängelse i fyra år. Även hovrätten har funnit åtalet styrkt men har bedömt att omständigheterna inte har varit så försvarande att de tilltalade kan anses ha visat synnerlig hänsynslöshet. Straffvärdet motsvarar enligt hovrätten fängelse i tre år. Domstolarna bestämde påföljden i enlighet med straffvärdebedömningen.

3. Riksåklagaren har överklagat hovrättens dom med yrkande att de tilltalade ska dömas till fängelse i fyra år. Riksåklagaren har i första hand gjort gällande att brottet ska bedömas som synnerligen grovt och att de tilltalade därför ska dömas enligt den särskilda strängare straffskala som sedan den 1 juli 2010 föreskrivs i 3 kap. 6 § andra stycket brottsbalken. Även om brottet i stället skulle bedömas som grov misshandel enligt 3 kap. 6 § första stycket bör straffet enligt riksåklagaren skärpas. Riksåklagaren har härvid pekat på att den ändring i 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken som också gjordes den 1 juli 2010 syftar till en straffskärp-

ning för gärningar som inneburit allvarliga angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

4. JF och JG – som vid tingsrätten och i hovrätten helt förnekade brott – har i Högsta domstolen erkänt att de misshandlat RL. De har uppgett att denne, när de konfronterat honom rörande ett ekonomiskt mellanhavande, betett sig hotfullt och att de trodde att han skulle gå till angrepp mot dem. Vad JF och JG nu berättat förändrar inte bedömningen av gärningen som sådan.

Lagregleringen av misshandel

5. Den nuvarande regleringen av straffansvar för misshandel överensstämmer till innehåll och uppbyggnad i allt väsentligt med de regler som infördes i samband med att brottsbalken trädde i kraft år 1965. Den tidigare regleringen i strafflagen var väsentligt mer omfattande och uppbyggd på ett helt annat sätt. Misshandelsbrotten fördelades då i första hand efter den skada som följt av misshandeln och efter om gärningen skett med ”berätt mod” eller i ”hastigt mod”. Ansvarlet avsåg inte endast sådan skada som omfattades av gärningsmannens uppsåt utan också annan skada, s.k. objektivt eller culpöst överskott. Dessutom fanns särskilda bestämmelser angående bl.a. misshandel som flera deltagit i och användning av livsfarligt vapen.

6. När brottsbalken infördes ersattes det tidigare systemet med en väsentligt mindre omfattande reglering där misshandelsbrottet, i överensstämmelse med vad som redan tidigare gällde för exempelvis förmögenhetsbrotten, indelades i svårhetsgrader med skilda straffskalor. Fördelningen mellan de olika graderna har sagts ska ske ”med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet”. Grov misshandel reglerades i en egen paragraf med angivande av exempel på omständigheter som särskilt skulle beaktas

vid bedömningen av om ett misshandelsbrott var att anse som grovt. Ringa brott reglerades endast genom att det i grundbestämmelsen angavs en särskild straffskala för sådana brott. Regleringen innebar också att sedvanliga krav på subjektiv täckning vid uppsåtliga brott skulle gälla. Objektiva eller culpösa överskott som särskild grund för straffskärpning avskaffades därmed som princip. De fall då gärningsmannen vållat en svårare skada än som omfattades av hans uppsåt skulle i stället lösas med tillämpning av reglerna för sammanträffande av brott.

7. Brottsbalkens reglering av misshandelsbrotten justerades endast i ett par detaljer före lagändringarna den 1 juli 2010. Enligt motiven (prop. 2009/10:147) syftar ändringarna, såvitt nu är aktuellt, till att höja straffen för allvarliga våldsbrott. Som medel för att uppnå detta infördes *dels* en särskild straffskala, fängelse i lägst fyra och högst tio år, för misshandelsbrott som är att anse som synnerligen grovt, *dels* en ny föreskrift i 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken om att det vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

8. Det kan, särskilt när det gäller ändringen i 29 kap. 1 § brottsbalken, diskuteras hur lämplig den valda tekniken är för att uppnå det angivna syftet och i vad mån den nya regleringen är förenlig med grundläggande straffrättsliga principer (se, förutom kritiska synpunkter i Lagrådets yttrande, a. prop. s. 70 f., t.ex. Ulf Berg m.fl., Brottsbalken, En kommentar, Kap. 25–38, s. 29:20 b, Nils Jareborg och Josef Zila, Straffrättens påföljdslära, 3 uppl., 2010, s. 103 och Martin Borgeke m.fl., Straffvärdebedömningen av allvarliga våldsbrott, SvJT 2011 s. 71 ff.). Klart är emellertid att reformen syftar till en markerad höjning av straffnivåerna för allvarliga våldsbrott i en storleksordning som indikeras av i motiven angivna exempel (a. prop. s. 40 ff.). Detta syfte bör vid rättstillämpningen

respekteras inom ramen för vad som är förenligt med de genomförda lagändringarna.

Gradindelning och straffvärde

9. Varje grad av ett i olika svårhetsgrader indelat brott är att se som en egen brottstyp. Det innebär, vilket återspeglas i 29 kap. 1 § första stycket brottsbalken, att frågan om till vilken grad ett visst brott hör måste avgöras innan den konkreta straffvärdebedömningen görs. Det finns visserligen ett nära samband mellan frågan om till vilken grad ett visst brott hör och bedömningen av straffvärdet i det enskilda fallet, men bedömningarna görs ändå med tillämpning av delvis olika kriterier. Det kan i sammanhanget noteras att tillägget om allvarliga våldsbrott i 29 kap. 1 § andra stycket formellt sett endast tar sikte på den konkreta straffvärdebedömningen och inte på gradindelningen (jfr p. 3 i det föregående angående riksåklagarens talan i detta mål).

10. De i motiven angivna exemplen på avsedda straffskärpningar synes också vara utformade utan beaktande av principerna för gradindelning och den betydelse som dessa har för straffvärdebedömningen. Exemplet skulle, om de togs bokstavligt, leda till en praxis som knappast är förenlig med den i 29 kap. 1 § första stycket brottsbalken angivna principen att den i varje fall tillämpliga straffskalans ska tjäna som utgångspunkt för straffvärdebedömningen i det enskilda fallet. Det kan emellertid inte antas att en avsikt med reformen varit att annars gällande principer om förhållandet mellan gradindelning och straffvärdebedömning skulle frångås när det gäller allvarliga våldsbrott. Det får i stället antas att avsikten inte endast varit att påverka straffvärdebedömningen inom givna straffskalor utan också varit att åstadkomma en förskjutning mellan de olika graderna av exempelvis misshandelsbrott, så att något fler fall än tidigare kommer att bedömas som grova brott. Med ett sådant synsätt kommer en förskjutning

av straffvärdenivåerna av det slag som exemplifieras i motiven att framstå som naturlig.

Principer för gradindelningen

11. Utgångspunkten för avgörandet av till vilken svårhetsgrad ett visst brott är att hänföra är den aktuella straffbestämmelsens utformning. Vad som, såvitt nu är aktuellt, är straffbelagt som misshandel är att tillfoga en annan person kroppsskada eller smärta. Av detta följer att det avgörande för till vilken svårhetsgrad som en misshandel är att hänföra i allmänhet är den av uppsåt täckta skada eller smärta som misshandeln har lett till. Som tidigare berörts är däremot culpösa överskott inte relevanta när det gäller gradindelningen utan betydelsen av sådana ska i stället avgöras med tillämpning av reglerna för sammanträffande av brott. Motsvarande gäller uppenbarligen också subjektiva överskott. Ett misslyckat försök att skada någon allvarligt kan alltså inte läggas till grund för att bedöma tillfogandet av en ringa skada som en fullbordad grov misshandel. Som utgångspunkt får det antas att motsvarande också gäller i de fall då ett visst åtalat förfarande uppfyller rekvisiten för flera brott utan att det föreligger något subsidiaritetsförhållande mellan brotten (se NJA 2008 s. 1010). I sammanhanget kan anmärkas att misshandel, oavsett grad, regelmässigt konsumeras av ansvar för de sammansatta brotten grov våldtäkt och grovt rån medan detta inte behöver vara fallet vid grovt olaga tvång (pinande till bekännelse eller annan tortyr).

12. Även om subjektiva överskott liksom brott av annan typ i allmänhet inte är av betydelse för gradindelningen inverkar de självfallet på straffvärdebedömningen. Det gäller oberoende av om det i det enskilda fallet döms i brottskonkurrens eller om, som inte är ovanligt, ansvar för exem-

pelvis grov misshandel får konsumera brottslighet av annat slag som ingått i förfarandet.

13. Vad som nu sagts utesluter inte att också faktorer som inte har direkt anknytning till de grundläggande rekvisiten för brottet kan vara av betydelse för gradindelningen. Detta framgår bl.a. av de exempel som ges i 3 kap. 6 § första stycket brottsbalken på sådana omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett misshandelsbrott är att anse som grovt. Förutom tillfogande av svår kroppsskada (eller allvarlig sjukdom) ska enligt 3 kap. 6 § första stycket särskilt beaktas om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet. En förutsättning för att dessa faktorer ska kunna bli relevanta är givetvis att det grundläggande rekvisitet för misshandel är uppfyllt och att den utsatte således skadats (eller tillfogats smärta) på något sätt. Det kan också antas att en förutsättning för att faktorerna ska kunna anses avgörande för att i det enskilda fallet bedöma en misshandel som grov är att skadan, även om den inte kan betecknas som en svår kroppsskada i bestämmelsens mening, har varit förhållandevis betydande.

14. Att gärningen varit livsfarlig är ett kriterium som uppenbarligen går tillbaka på tidigare regler om resande av livsfarligt vapen (jfr p. 5). Det ska framhållas att vad som avses inte är skadornas omfattning och karaktär utan att gärningen utförts med sådana medel att det förelegat en av gärningsmannens uppsåt täckt risk för den utsattes liv (jfr bestämmelsen om framkallande av fara för annan i 3 kap. 9 § brottsbalken). Exempel är angrepp med skjut- eller eggvapen på ett sådant sätt att gärningsmannen saknar egentlig kontroll över vilken skada som angreppet kan komma att medföra.

15. Vad därefter angår faktorn särskild hänsynslöshet eller råhet bör först framhållas att fråga alltid måste vara om en hänsynslöshet som går klart

utöver vad som i sig ligger i att tillfoga den i det enskilda fallet aktuella skadan. Häri kan anses ligga att våld som tillgrips som medel för ett visst ändamål, instrumentellt våld, i allmänhet får anses vara allvarligare än impulsstyrt våld (jfr p. 11). Även om våldet inte varit direkt instrumentellt kan det dock anses som uttryck för särskild hänsynslöshet eller råhet om gärningen i annat fall företogs i direkt avsikt att skada eller plåga. Så kan exempelvis vara fallet om våldet utförts i särskilt integritetskränkande former, om våldet riktat sig mot barn, handikappade eller andra skyddslösa personer, om det varit fråga om gemensamt våld mot en ensam person eller om våldsutövningen fortsatt efter det att den utsatte blivit försvarslös.

Synnerligen grov misshandel

16. Genom införandet av en särskild straffskala för misshandel som är att anse som synnerligen grov har en ny brottstyp införts. Det är, som framhålls i motiven (a. prop. s. 18), naturligt att kriterierna för om en gärning ska hänföras till denna grad av misshandelsbrottet är av samma slag, men kvalificerade, i förhållande till de omständigheter som kan göra att en misshandel är att bedöma som grov. I lagtexten har detta uttryckts så att det särskilt ska beaktas om (den svåra) kroppsskadan är bestående eller om gärningen orsakat synnerligt lidande eller om gärningsmannen visat synnerlig hänsynslöshet. I motiven (a. prop. s. 18 f. och 38) exemplifieras också tillämpningen, med olika former av förstärkningsord, genomgående med omständigheter av det slag som också är av betydelse för bedömningen av om ett brott är att anse som grovt. Mot den angivna bakgrunden är det naturligt att omfattningen av den skada som är täckt av uppsåt i allmänhet kommer att vara det avgörande för om en misshandel är att bedöma som synnerligen grov.

Vilken svårhetsgrad har den aktuella misshandeln?

17. JF och JG har, som åklagaren gjort gällande, misshandlat RL tillsammans och i samförstånd. De är bägge ansvariga för de skador som denne fått så länge skadorna täcks av vars och ens uppsåt. Skadorna får anses vara typiska för sådant våld som RL utsatts för, och det finns ingenting som antyder att skadorna ändå inte skulle vara täckta av uppsåt. Det har inte framkommit att de tilltalade, eller någon av dem, avsett att tillfoga RL svårare skador än han fått. Av utredningen framgår att misshandeln avbrutits under en kort tid. Avbrottet har dock inte varit längre än att det rört sig om ett enda brott. De yttranden som de tilltalade fällt under misshandeln, och som återgivits i åklagarens gärningsbeskrivning, innefattar i sig olaga hot. Denna brottslighet är dock så underordnad i förhållande till misshandeln att det inte finns skäl att döma särskilt för denna. Det utesluter inte att den är av betydelse för den konkreta straffvärdebedömningen (men inte för gradindelningen).

18. Av misshandeln blev RL medvetslös. Han fick hjärnskakning, ett flertal brott på ansiktets skelett och flera revbensbrott med luft- och blodansamling i vänstra lungsäcken. De senare skadorna var enligt det åberopade rättsintyget livshotande. RL vårdades på sjukhus runt en vecka. Det har inte påståtts att misshandeln har medfört några bestående men. Skadorna var sammanfattningsvis av sådan omfattning att misshandeln även med tillämpning av de regler som gällde före den 1 juli 2010 skulle ha varit att bedöma som grov. Skadorna har dock inte varit av sådan omfattning och art att misshandeln med hänsyn till dessa är att beteckna som synnerligen grov.

19. Misshandeln har inte varit livsfarlig i den mening som avses i 3 kap.

6 § första stycket brottsbalken. Det har inte framkommit, eller ens påstått, att gärningen skulle vara överlagd eller annars haft ett instrumentellt syfte. Främst mot bakgrund av att de tilltalade fortsatt att sparka sedan RL blivit försvarslös och att de återvände och fortsatte misshandeln, får de dock anses ha visat en hänsynslöshet och råhet som går utöver den som ligger redan i att tillfoga någon skador av den omfattning som är aktuell i målet. Denna hänsynslöshet är dock inte så kvalificerad att den, tillsammans med skadorna, kan anses tillräcklig för att bedöma misshandeln som synnerligen grov. JF och JG ska alltså dömas för grov misshandel enligt 3 kap. 6 § första stycket brottsbalken.

Straffvärdebedömningen

20. Straffskalan för grov misshandel är fängelse i lägst ett och högst sex år. För misshandel som är att bedöma som synnerligen grov är straffminimum fängelse i fyra år. Endast i rena undantagsfall kan det komma i fråga att en enstaka grov misshandel föranleder ett fängelsestraff som uppgår till eller överstiger straffminimum för synnerligen grov misshandel.

21. De skador som RL tillfogats ligger, med beaktande av syftet med den reform som genomfördes den 1 juli 2010, klart över den nivå som krävs för att en misshandel ska betecknas som grov. Härtill kommer att JF och JG visat en hänsynslöshet och råhet som går utöver vad som i sig ligger i att uppsåtligen tillfoga någon skador av det aktuella slaget. Att beakta är också, i viss mån, de yttranden som de tilltalade fällt under misshandeln. Det har i målet vid sidan härav inte framkommit några särskilda försvårande eller förmildrande omständigheter av betydelse för straffvärdebedömningen.

22. Hovrätten har vid sin bedömning, med beaktande av syftet med den nya lagstiftningen, funnit att misshandeln har ett straffvärde som motsvarar fängelse i tre år. Högsta domstolen finner inte skäl att göra någon annan bedömning.

Påföljdsbestämningen

23. Misshandeln har ett sådant straffvärde att någon annan påföljd än fängelse inte kan komma i fråga. Det har inte framkommit några omständigheter som, såvitt avser misshandeln, ger anledning att vid straffmätningen avvika från vad som följer av straffvärdebedömningen. Som målet här ligger till bedömning finner Högsta domstolen inte heller skäl att bestämma straffet olika för de tilltalade av den orsaken att JG också döms för en i samband med misshandeln begången stöld. Straffet ska alltså för bägge de tilltalade bestämmas till fängelse i tre år.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Dag Victor, Stefan Lindskog, Lena Moore, Göran Lambertz och Ingemar Persson (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Ulrika Berg